

## BELGISCHE SENAAT

VERGADERING VAN 12 APRIL 1927.

**Verslag uit naam der Commissie voor Kunsten en Wetenschappen, belast met het onderzoek der Begrooting van het Ministerie van Kunsten en Wetenschappen voor het dienstjaar 1927.**

*(Zie n<sup>o</sup> 5-VII van den Senaat.)*

Aanwezig : De heeren DERBAIX, voorzitter; Baron DELVAUX DE FENFFE, Baron DE MOFFARTS, DE NAUW, DE PIERPONT SURMONT DE VOLSBERGHE, MATAGNE, RONVAUX, SEGERS, Mevrouw SPAAK, de heeren VAN OVERBERGH, VAN SCHOOR, VERMEYLEN, VINCK, WEYLER en CARNOY, verslaggever.

MEVROUW, MIJNE HEEREN,

Het ligt in de gewoonte dat het verslag over de Begrooting van Kunsten en Wetenschappen aanleiding geeft tot een overzicht van den vooruitgang tijdens het afgelopen jaar door ons openbaar onderwijs verwezenlijkt, en tot een onderzoek van de vraagstukken die rijzen op onderwijsgebied.

Verleden jaar reeds werd er in ons verslag gewezen op de inspanningen die gedaan werden om onze scholen van alle graden vollediger aan haar bestemming te doen beantwoorden en zulks met drie hoofddoeleinden.

Vooreerst, wel te verstaan, geldt het de aanpassing aan de wetenschappelijke en technische noodwendigheden van onzen tijd; vervolgens, de pedagogische verbeteringen die toelaten het technisch onderwijs doeltreffender te maken door betere methoden; ten slotte, de bekommering onze scholen in te richten met het oog op de noodwendigheden eener democratische maatschappelijke orde.

Met genoegen kunnen wij vaststellen

dat er gestadig werkelijke vooruitgang wordt verwezenlijkt in deze verschillende opzichten.

\* \* \*

Wij zullen niet lang blijven stilstaan bij het *lager onderwijs*, waarvan het programma en de methoden in feite best beantwoorden aan het nagestreefde doel. Het past echter te wijzen op de pogingen van den geachten Minister om aan de kinderen een onderwijs in hunne moedertaal te verzekeren en om de voorprimaire school te verbeteren. De Fröbelonderwijzeressen zullen voortaan beter op de hoogte zijn van de kinderzielkunde en van de jongste methoden toegepast op de kindertuinen. Zij zullen bovendien worden ingewijd in de muziek en in de plichten der ziekenverpleegster.

Deze verbetering van het personeel der Fröbelscholen was een noodzakelijke aanvulling der inspanningen om aan de onderwijzers een meer aangepaste opleiding te verzekeren door eene omwerking der normaalscholen, wier

nieuw programma oprecht voortreffelijk is opgevat.

Bovendien is het wenschelijk dat er ruimer gebruik worde gemaakt van het gemak geboden door de doctoraten in opvoedkunde, die onlangs bij de hoogeschole werden ingericht. De toekomstige opzieners in het bijzonder zouden er een kostbare aanvullende theoretische opleiding ontvangen. Hiertoe ware het echter noodig dat de twee jaren aan de hoogeschool doorgebracht, worden begrepen in de tien jaren practijk voor eene benoeming vereischt.

Wat de betrekkingen tusschen de Regeering en het vrije lager onderwijs betreft, hechte een lid uwer Commissie er aan te doen opmerken dat de onrust door sommige omzendbrieven verwekt, grootendeels werd teniet gedaan door de ophelderingen onlangs door den Minister verstrekt aan de afgevaardigden van het vrije lager onderwijs, die hem hunne klachten waren komen uiteenzetten. Met genoegen hebben deze afgevaardigden vastgesteld dat de Minister sommige vroeger beoogde maatregelen heeft gelieven te wijzigen.

\* \*

Wat het *hooger onderwijs* betreft, zijn de hervormingen die het thans vergt meestal vervat in het wetsontwerp op het hooger onderwijs, dat door den Senaat werd gestemd. De Minister bevestigt ons dat « het in zijne bedoeling ligt dit ontwerp te doen slagen, doch dat, moest dit ontwerp niet worden goedgekeurd, het er op aankomt naar eene oplossing uit te zien waarvoor er in de Kamer eene meerderheid kunne gevonden worden. Te dien einde heeft zijn Departement een eenvoudiger en leniger vóór-ontwerp opgemaakt, dat rekening houdt met de opmerkingen van bevoegde personen en groepeerings ».

Er dient opgemerkt dat de bijzondere Commissie van den Senaat bijna eenparig hare instemming heeft betuigd met de hervormingen die de faculteiten

van wetenschappen en geneeskunde, alsmede de bijzondere scholen aanbelangen. Belangrijke meningsverschillen zijn slechts tot uiting gekomen aangaande het *curriculum* der samengevoegde studiën van wijsbegeerte en rechten. De hoogeschoolwereld betreurt het ten eerste dringende verbeteringen in zoo vele afdeelingen te zien op de lange baan schuiven wegens moeilijkheden, die enkel slaan op een enkelen studieleergang. Wij zijn dus zoo vrij den wensch uit te drukken dat er een eervolle overeenkomst zou worden getroffen betreffende de candidaturen in de rechten en in wijsbegeerte. De jongste officieuze raadplegingen van den geachten Minister bewijzen dat deze zich bijzonder bezighoudt met deze zijde van het vraagstuk; doch bedoelde vragenlijsten hebben den indruk verwekt dat men er aan denkt de programma's van wijsbegeerte al te zeer te besnoeien.

Moest het werkelijk zoo zijn, dan zou men een vrij levendig verzet mogen verwachten, dat de goedkeuring niet zou bespoedigen van dit zoo belangrijk ontwerp, waarbij Minister Nolf zich zoo krachtadig heeft ingespannen.

Bij de goedkeuring eener wet op het hooger onderwijs zal er insgelijks eene oplossing moeten gevonden worden voor het vraagstuk der *toelating tot de hoogeschoolstudiën*. Dit zal niet het minst belangrijke gedeelte zijn der voorziene hervormingen. Ons wordt verzekerd dat de inzichten van den Minister op dit punt merkelyk zouden afwijken van die van zijn voorganger. In afwachting dat er ons bepaalde voorstellen worden voorgelegd, kunnen wij slechts de hoop uitdrukken dat er eene oplossing tot stand kome, die een echten band verzekere tusschen de humaniora en de hoogeschool.

\* \*

Het voorzien van eene « sanctie » zal een belangrijke factor zijn in de oplossing der vraagstukken die het *middelbaar*

onderwijs aanbelangen, wiens herinrichting tot nog toe het minst gevorderd is.

Het eindtoezicht zal een *terminus ad quem* zijn, een waarborg van goed einde, die misschien zal toelaten de programma's leniger te maken.

Tot nog toe was het toezicht immers louter uitwendig en hechtte het bijgevolg aan de vraagstukken van studieduur en programma's een hoofdzakelijk belang. Iedereen heeft er dus belang bij dat de proef ernstig zij en doe blijken van den graad van geestelijke ontwikkeling van den recipiendaris meer dan van zijn geheugen.

\* \* \*

Daar het middelbaar onderwijs vooral ten doel heeft den geest te vormen en een algemeene ontwikkeling te verschaffen, is het vraagstuk der methode er van grooter belang dan dit der programma's.

In de vorige verslagen hebben wij nadruk gelegd op de noodzakelijkheid te dien einde aan de leeraars een betere pedagogische opleiding te verzekeren. Ditmaal is het ons aangenaam meer in het bijzonder de aandacht te vestigen op de pogingen die thans gedaan worden om de methoden van het middelbaar onderwijs te verbeteren. Het gaat er om de overwerking en de werkeloosheid der leerlingen te bestrijden, daar dit de twee groote hinderpalen zijn voor de ontwikkeling der verstandelijke vermogens.

Er werden nauwkeurige onderrichtingen gegeven om de huiswerken merkelyk te verminderen. Vaak waren deze al te lang en al te moeilijk. Zij waren niet voldoende voorbereid door het onderwijs in de school. De leerling, aan zichzelf overgelaten, zag zich verplicht, ofwel door eigen middelen werkmethoden uit te denken die zijne leermeesters hem hadden moeten aanleeren, ofwel nam hij zijn toevlucht tot andermans hulp,

hetgeen tevens aan de geestelijke en aan de zedelijke opvoeding een verkeerde richting gaf.

Men moet er bijvoegen dat het werk in de klas niet immer beter was. Het groot gevaar van het gezamenlijk onderwijs schuilt hierin dat al de inspanning wordt samengetrokken op den persoon van den leeraar. De toehoorders blijven bloot ontvankelijk of verleenen zelfs niet de vereischte aandacht. Hoevele lessen werden bijna gedictéerd om nadien zoo goed als het ging te worden aangeleerd met het oog op de wedstrijden!

Om meer rationeele methoden mogelijk te maken, moest men vooreerst een weinig het programma der begripsleer vakken (geschiedenis, wetenschappen, enz.) ontlasten. Men heeft den leeraar toegelaten sommige punten grondiger te onderzoeken zonder een volledige samenvatting van het vak te willen doen van buiten leeren.

De bijzonderste nieuwigheid is evenwel het invoeren der methoden van de Amerikaansche *high school*, die onlangs in Frankrijk werden aangenomen onder de benaming van « *travail dirigé* ». Het geldt dagelijksche oefeningen, behoorlijk samengeordend en gegradueerd onder leiding van den meester, die de leerlingen er toe brengt te leeren hoe zij zich behoorlijk van hun taak kunnen kwijten. Het geldt hoofdzakelijk geschreven werken : antwoord op vragen van geschiedenis of aardrijkskunde, toepassingen en vraagstukken van wiskunde, teekeningen van dier- of plantenkunde, opstellen en vertalingen, plans, nota's, korte samenvattingen, oefeningen van uitdenken, zinsbouw, woordenkennis, enz. De leeraar, die tusschen de leerlingen rondwandelt, ziet toe wat zij doen, geeft hun raad, antwoordt op vragen, verbetert fouten, vult uiteenzettingen aan, enz. Hij werkt dus de bedrijvigheid van den geest op, onderhoudt ze en geeft haar een bepaalde richting.

Aldus beschikt hij over een middel om eenieders denk- en arbeidsvermogen vast te stellen, alsmede den werkelijken graad van eigenmaking der leervakken, en kan hij met kennis van zaken een getal punten toekennen voor dezen arbeid, die in de klas wordt gemaakt, terwijl zulks niet het geval kon zijn voor de huiswerken, die geen waarborg van oprechtheid boden.

Deze oefeningen moeten kort zijn en komen na eene uiteenzetting, waarmede zij min of meer verband houden. Desnoods kunnen zij, bij wijze van oefening, in de tweede taal worden gegeven. Zij verstrekken aan den meester gelegenheid het hoogeschoolwerk voor te bereiden met de leerlingen te leeren studeeren, nadenken, hun zienswijze verdedigen en ook uit een leergang, een boek, enz., het hoofdzakelijke te vatten.

Deze verbeteringen, aanbevolen door knappe opvoedkundigen, zooals de heeren Goemans, inspecteur-generaal van het middelbaar onderwijs, en Lorent, bestuurder der provinciale normaalschool te Morlanwelz, indien zij behoorlijk worden toegepast door toewijdingsvolle leeraars, zullen er kunnen toe bijdragen den fundamenteelen aard van het middelbaar onderwijs, dat vooral « vormend » is, nog meer kracht bij te zetten.

\* \*

Deze beschouwing mag nooit uit het oog worden verloren waar het hervormingen geldt, die een weerslag kunnen hebben op het middelbaar onderwijs. Zij moet overwegend zijn wat betreft het vraagstuk der « ineenschakeling », dat thans, na dit der methoden, het belangrijkste is onder de vraagstukken die de aandacht gaande maken.

Het ware evenmin gezonde democratie een onderwijs meer genaakbaar te maken met het peil ervan te verlagen. Dit belangrijk voorbehoud ter zijde gelaten, kan men niet ontkennen dat het wenschelijk is de inrichtingsafwijkingen af te schaffen, die zonder eenig nut den

overgang van sommige studiegraden naar de onmiddellijk hogere graden bemoeilijken.

Het begrip der « onderlinge aansluiting » van het onderwijs is volkomen gezond en het is stellig wenschelijk dat een *goed begaafd* leerling achtereenvolgens kunne overgaan van een schooltype naar een ander zonder onderbreking noch vertraging.

Er dient ook rekening gehouden met de late roepingen en met de moeilijkheden verbonden aan eene geboorte ver van de stedelijke centra of aan een onbemiddelden stand.

In deze richting werd een aanzienlijke vooruitgang verwezenlijkt. Vanaf 1 October 1924 werd het modelprogramma der eerste drie graden van de lagere scholen toegepast in al de voorbereidende afdeelingen der middelbare scholen van den Staat. Het zevende der atheneea werd eveneens gelijk gemaakt met de zesde lagere klas.

Deze laatste maatregel biedt sommige nadeelen; want met het oog op de humaniora gaf men aan de leergangen der zevende klas een bijzondere richting; niettemin is een grootere eenheid in de drie lagere graden zeer te waardeeren.

Een lid der Commissie deed echter opmerken dat het spijs deze eenmaking nog vaak voorkomt dat de leerling, die een lagere school verlaat, gansch vreemd is bij zijn intrede in de middelbare school, terwijl zulks niet het geval was voor de leerlingen die komen uit de « voorbereidende afdeelingen ». Het schijnt dus dat sommige wijzigingen, hetzij in het programma, hetzij in de methode, geboden zijn voor de zesde lagere klas, opdat zij waarlijk de inleiding zij tot het middelbaar onderwijs.

Wat het middelbaar onderwijs betreft, werd sedert 1926 het programma der « middelbare scholen » vereenzelvigd met dit der drie lagere klassen der moderne humaniora.

De leerling, die een middelbare school verlaat, kan dus treden in de hogere

afdeeling der humaniora van dit laatste type en vervolgens in de bijzondere scholen der universiteiten. Hij kan ook naar de normaalschool gaan. Deze is thans derwijze ingericht dat zij de leer-vakken omvat der drie hogere klassen van de humaniora, doch mits de doode talen te vervangen door zielkunde, opvoedkunde en begrippen van beroepsopleiding.

De aansluiting van de middelbare school met de Grieksch-Latijnsche humaniora kan weliswaar thans nog niet normaal geschieden. Doch de inrichting van Latijnsche en Grieksche lessen in tal van middelbare scholen laat aan de goed begaafde leerlingen toe de voor-zorg te nemen zich aldus tot de oude humaniora voor te bereiden.

Voor de leerlingen, weinig in getal, die slechts te laatster ure deze beslissing zouden nemen, zou men eene hulpklasse kunnen inrichten om aan den verstandigen leerling toe te laten zich in de derde op de hoogte te stellen. Dit ware vooral gemakkelijk indien bedoelde leerling in de hoogeschool komt langs den weg der Latijnsch-wiskundige humaniora, hetgeen de wet op het hooger onderwijs misschien zal kunnen toelaten voor een grooter aantal loopbanen dan thans het geval is.

Er zou bijgevolg geen moeilijkheid meer overblijven tenzij voor den overgang van den vierden graad naar het derde middelbaar jaar. Hier tracht men de moeilijkheden op te lossen met het programma van den vierden graad zoo gelijkend mogelijk te maken aan dit der twee lagere middelbare klassen. Dit wordt in de steden vergemakkelijkt door de meer en meer veralgemeende vervanging van den vierden graad van het vaktype door den zoogezegden « algemeenen » vierden graad. Derhalve kan de goede leerling van een goeden vierden graad, mits een klein examen of aanvaarding op de proef, gemakkelijk naar het derde middelbaar jaar overgaan. De moeilijkheid ligt veelmeer in de zeer ongelijke waarde der klassen van den

vierden graad en in het ontbreken der-zelve in talrijke lagere scholen.

Volgens de officieele statistieken is dit onderwijs thans ingericht in 1,428 gemeenten door de gemeentescholen, in 958 gemeenten door de aangenomen scholen, in 485 gemeenten door de aanneembare scholen.

Het aantal ingeschreven leerlingen bedraagt 80,055, zegge eene vermeerdering van 7,339 (10.9 t. h.) vergeleken bij dit van het vorige schooljaar.

4,148 scholen op 8,344 bezitten een onderwijs van den vierden graad; 1,891 hebben een voldoende aantal leerlingen om afzonderlijke klassen op te richten; 2,257 voegen hare leerlingen van het zevende en het achtste jaar bij die der voorafgaande afdeelingen. Er dient opgemerkt dat er in talrijke gemeenten slechts één vierde graad bestaat, die staat boven al de gemeentescholen of boven een groep gemeentescholen.

Deze gegevens, omstandig vermeld in de bijlage van dit verslag, bewijzen ons dat, indien de vooruitgang gestadig is, de toestand van den vierden graad nog zeer onregelmatig is. In al te veel scholen is hij niet ingericht in bijzondere klassen, hetgeen nochtans het eenigste middel zou zijn om hem zijn eigen aard te geven. Vaak trouwens wordt deze hervorming in de kleine gemeenten onmogelijk gemaakt door de ontoereikendheid van het personeel, dat soms tot een enkelen meester is herleid.

Zooals een lid uwer Commissie deed opmerken, zal de oplossing voor dergelijke gevallen misschien moeten gezocht worden in de uitbreiding van den « practischen » aard van dit onderwijs.

Dit is evenwel in strijd met de strekking, die meer en meer tot uiting komt in de belangrijke gemeenten, waar men tracht van den vierden graad eenvoudig de voortzetting van den derden graad te maken. Hij beoogt dus de algemeene vorming der leerlingen zonder zich op eenigerlei specialiteit toe te leggen. Nochtans, voor de jongens neemt hij vaak den aard der streken aan. Aldus

in de nijverheidsstreken van Henegouw en Luik bereidt hij de leerlingen voor tot de technische studiën en de beroepsstudiën of tot handenarbeid. Te Brussel en te Antwerpen geschiedt de vorming der leerlingen veeleer met het oog op de bestuurs- en handelsloopbanen. Ten slotte, op den buiten, gaan de strekkingen naar het practisch landbouwonderwijs. De meisjesscholen maken vaak van den vierden graad een huishoudelijk onderwijs.

Deze verscheidenheid heeft haar nut. In sommige gemeenten heeft deze voorbereidende beroepsopleiding merkwaardige uitslagen opgeleverd.

Deze verscheidenheden, echter, alsmede een zekere weifeling in de richting aan dit onderwijs gegeven, waarvan den aard eenigermate onduidelijk was gebleven in de oogen der inrichters, onaan gezien de zeer ongelijke voorbereiding der meesters en de onvoldoende afbakening tusschen den derden en den vierden graad in talrijke scholen, zijn een echte moeilijkheid voor de aanpassing van den vierden graad aan het middelbaar onderwijs. Wil men het peil van hetzelfde niet verlagen, dan ziet men het middel om de werking te verzekeren niet anders dan door de hoogerbedoelde examens of aanvaardingën op de proef in het tweede of derde jaar, volgens de gevallen.

Hetzelfde mag gezegd worden van de voorbereiding tot de normaalschool. Men zou het niet te zeer kunnen goedkeuren dat men in de steden slechts in de normaalschool treedt na de middelbare derde; doch dergelijke eisch; op de kinderen van den buiten toegepast, stuit op werkelijke moeilijkheden.

De werving der landelijke onderwijzers zou trouwens in gevaar worden gebracht indien men de toekomstige leerlingen der normaalscholen verplichte de lessen in de stadsscholen te volgen. Verstandig ingerichte examens en een degelijk voorbereidende klas schijnen de moeilijkheid te kunnen oplossen.

Op dit punt, zooals voor het vraagstuk

der klassen die voorbereiden tot de beroepsscholen, blijkt het dat, mits wat goeden wil van beide zijden, de kleine moeilijkheden kunnen worden bijgelegd die gerezen zijn tusschen het Ministerie van Kunsten en Wetenschappen eensdeels, en anderdeels onderscheidenlijk de vrije normaalscholen en het Ministerie van Nijverheid en Arbeid.

\* \*

Blijkens dit overzicht is het vraagstuk der « ineenschakeling » in België in beginsel opgelost, en kan de onderlinge aansluiting der onderwijsgraden verwezenlijkt worden zonder afbreuk te doen aan de oude humaniora, waaraan zooveel uitstekende geesten de voorkeur blijven geven in zooverre zij de ideale voorbereiding zijn van het verstand tot de universitaire cultuur.

Niet alleen immers bieden de oefeningen in opstellen en vertalen, de spraak kundige toepassingen, de taal- en letterkundige ontledingen van oude teksten met meer doeltreffendheid de voordeelen die men thans gaat zoeken in het « bestuurde werk » waarvan hooger sprake; zij brengen ook nog de leerlingen in nauwe, gestadige en innige betrekkingen met de klassieke schoonheid en met eene beschaving, die het democratisch ideaal heeft opgevat en de bevrijding van de wereld heeft voorbereid. De dwingelanden hebben zulks trouwens klaar ingezien. Onmiddellijk na de staatsgreep van 2 December, bracht Fortoul een eersten slag toe aan het Grieksch en het Latijn, en wel « om de humaniora te straffen, die de schuld droegen van de omwenteling van 1848 ».

Dusdanig is ook de zienswijze van den heer L. Blum (1), die stellig geen reactionair is. Ziehier wat hij zegt : « Het is Willem II zelf die de verderfelijke studie der oude talen verminkte met in de gymnasia het verplichtend onderwijs

(1) BLUM. *La Mort prochaine des Humanités en France* in het « Bulletin de l'Association Budé » n° 11. (April 1926), blz. 12.

van het Grieksch af te schaffen. Deze taal, die de onafhankelijkheid van den geest bleef onderhouden, kon voortaan vervangen worden door een tweede levende taal, die nuttiger was voor de handelsreizigers van het Rijk. »

Wat de opvoedende waarde der oude talen betreft, verklaarde onlangs President Coolidge : « Het Grieksch en het Latijn zijn niet dood. De Romaansche talen zijn een gewijzigd Latijn, en onze eigen taal is vol woorden afgeleid van het Grieksch en het Latijn, waaruit zij een zeer levendige beteekenis trekken. Dit is zoo waar dat men in ruime mate de beteekenis niet kan doorgronden van een groot aantal gebruikelijke woorden, noch van de wetenschappelijke en letterkundige taal, bijna in haar geheel, indien men het Grieksch en het Latijn niet kent; hetzelfde geldt wanneer men de schoonheden wil begrijpen van onze letterkunde, zoo rijk aan klassieke uitdrukkingen... De zorg om ons stoffelijk welzijn te verbeteren moet ons niet doen vergeten dat het onontbeerlijk is ons geestelijk welzijn te verbeteren. » (1)

Ware het mogelijk, vermits de oude humaniora een lange en geduldige vorming van den geest zijn, ze op drie jaar te brengen met de studie der oude talen in de hogere afdeeling samen te trekken ? Moeten deze drie laatste jaren, die van hoofdzakelijk belang zijn voor de ontwikkeling, niet worden voorbereid door drie andere, gedurende dewelke het kind geleidelijk de beginselen en de vormen verkrijgt, waardoor het, jongeling geworden, voluit zal kunnen vasten voet krijgen in de oude literatuur ?

Deze ernstige vraagstukken rijzen op op het oogenblik dat men er aan denkt ons middelbaar onderwijs op nieuwe grondslagen in te richten. In elk geval, het zal een groote vooruitgang van de democratie zijn niet meer de afstammelingen eener klasse tot deze vorming toe te laten, doch wel de besten onder de kinderen van het volk. Mits de hier

vluchtig geschetste kleine hervormingen, zou zij zich deze weldaad kunnen verzekeren zonder de deuren der hogeschool te sluiten voor de jongelingen die slechts op vijftienjarigen leeftijd ertoe besluiten zich tot de hogere studiën voor te bereiden.

\* \*

Een lid uwer Commissie heeft er zijn spijt over uitgedrukt te moeten vaststellen dat, toen de zoo belangrijke beslissingen betreffende de ineenschakeling werden getroffen, de Hogere Raad van het openbaar onderwijs niet werd geraadpleegd, ofschoon deze zaak ten volle binnen zijne bevoegdheid ligt.

De Minister heeft geantwoord dat dergelijke raadpleging had plaats gehad, daar bedoelde raad in zijne vergaderingen van 15 Februari en 3 Maart 1921 had beraadslaagd over de aansluiting der onderwijsgraden. Vervolgens werd een verslag overgemaakt aan den Minister van Kunsten en Wetenschappen, op 4 Mei 1921. Bovendien heeft eene Commissie tot samenordering, bestaande uit vertegenwoordigers van den Hoogeren Raad alsmede van de Raden tot verbetering van het middelbaar onderwijs en van het normaal en lager onderwijs, op 4 Juni 1923 hare besluiten neergelegd. Deze strekten er inzonderheid toe de middelbare studiën in te richten in aansluiting met den lagere vierden graad, in de voorbereidende afdeelingen der middelbare scholen hetzelfde programma in te voeren als in de drie eerste graden der lagere school, en het zevende in de athenea af te schaffen.

Deze besluiten zijn in hoofdzaak in overeenstemming met de maatregelen getroffen bij Koninklijk besluit.

Uwe Commissie drukt echter haar spijt erover uit dat sedert 1924 de Hogere Raad niet verzocht werd de verdere hervormingen te bestudeeren, die het ineenschakelingsplan behelst.

Het mag immers niet dat deze hervormingen zouden worden voorgesteld

(1) Woorden zamengehaald door den heer Albert Petit in het *Journal des Débats*, 24 Augustus 1920.

zonder dat vertegenwoordigers der bijzonderste afdeelingen van het onderwijs den tijd hebben gehad ze zorgvuldig te onderzoeken. Men zou trouwens een ware voldoening schenken aan de openbare meening, die in verscheidene kringen ongerust is, indien men, door het indienen eener organieke wet op het middelbaar onderwijs, de al dan niet gegronde vrees te niet deed, ministerieele besluiten te zien vooruitloopen op beslissingen, die bij slot van rekening behoorren tot de bevoegdheid der wetgevende macht, vermits de grondwet uitdrukkelijk bepaalt dat « het openbaar onderwijs, op Staatskosten gegeven, door de wet wordt geregeld ».

Dergelijke klachten werden geuit naar aanleiding van den Raad tot verbetering van het middelbaar onderwijs, wiens rol in den laatsten tijd in feite zeer werd verminderd. Niet alleen wordt hij niet meer geraadpleegd over de « vraagstukken die den vooruitgang der studiën aanbelangen », aan dien raad worden zelfs de goed te keuren boeken niet meer voorgelegd en zulks ondanks de wet van 1 Juni 1850, die bij artikel 33 bepaalt : « de Verbeteringsraad van het middelbaar onderwijs is belast zijn meening te geven over de studieprogramma's, de boeken te onderzoeken in het onderwijs gebruikt of als prijsboek gegeven in de inrichtingen aan de bepalingen van deze wet onderworpen ; hij stelt de onderrichtingen voor aan de opzieners te geven, neemt kennis van hun verslagen en beraadslaagt over al de punten die den vooruitgang der studiën aanbelangen ».

\*  
\*  
\*

Zoo wij het ontwerp van begrooting onderzoeken zooals het ons werd voorgelegd, stellen wij vast dat het in het algemeen is opgemaakt in een geest van ware bezuiniging. Op de onderscheiden posten van gewone uitgaven stelt men geen verhoogingen vast tenzij voor de wedden. Daarentegen ontdekt men tal-

rijke verminderingen. Deze slaan evenwel vooral op de posten waarbij aanmoedigingen voor de kunsten en de wetenschappen worden voorzien. Aldus wordt er enkel eene som van 1,650 frank voorzien voor het « aankopen van wetenschappelijke werken en verscheidene uitgaven voor den bijzonderen dienst van het beheer der wetenschappen ». In feite werden de aanmoedigingen, verleend bij voorbeeld aan de Belgische wetenschappelijke tijdschriften, ontzaglijk verminderd (14). Voor tal van belangrijke uitgaven, die met het bedrag harer abonnementen niet kunnen bestaan, werd de toelage op 150 frank 's jaars gebracht.

Werden verminderd : de toelagen verleend aan de zendingen in het belang van het middelbaar onderwijs (49), de aanmoedigingen aan kunstenaars (79b, d) en aan de tentoonstellingen van schoone kunsten (80), de toelagen aan het Museum van het Jubelpark, wier besliste ontoereikendheid wij nochtans verleden jaar hadden kunnen vaststellen (92); er wordt ook bezuinigt op de toelagen voor « de herstelling der voorwerpen van kunst en oudheid, toebehoorende aan de openbare besturen, aan de kerken, enz., alsmede voor de onderhoudswerken aan 's Rijks eigendommen, die een historisch of artistiek belang opleveren ».

Alles samen genomen bedragen de aldus uitgespaarde sommen nog geen 300,000 frank; en nochtans kunnen de gevolgen dezer besnoeiingen van reeds fel verminderde posten, waarbij er geenszins rekening wordt gehouden met de inzinking onzer munt, verschrikkelijk zijn in de wetenschappelijke kringen en in de kunstwereld.

Tegenover deze gewone begrooting, tot het uiterste besnoeid, staat eene lijst van uitzonderlijke uitgaven met eene vermeerdering van 144,567,190 fr.; doch men kan gemakkelijk vaststellen dat dit aanzienlijk bedrag grootendeels het gevolg is van de verhooging van het veranderlijk gedeelte der wedden en

loonen wegens de stijging van het indexcijfer.

Hoe belangrijk deze uitgave ook zij, zij is nochtans volkomen normaal, en zal trouwens niet toereikend zijn om dit zoo talrijk personeel te vergoeden voor de gevolgen van de inzinking van den frank en van zijne stabilisatie op het huidige peil.

Op den Staat en op het land weegt een heilige schuld, die zij moeten erkennen, al kunnen zij dezelve van stonden aan niet volledig vereffenen uit hoofde van den financieelen toestand. De lagere onderwijzer inzonderheid heeft er recht op dat hij op gelijken voet worde gesteld met den klerk der Staatsbesturen, zooals vóór den oorlog het geval was.

De koopkracht van de huidige wedde van den onderwijzer staat 30 t. h. lager dan die der vooroorlogsche bezoldiging, ofschoon het een bekend feit was dat die bezoldiging aldan zeer ontoereikend was.

\* \*

Er kan dus geen spraak zijn van bezuinigingen op dit gebied, wel integendeel; doch de noodzakelijkheid aldus honderden millioenen uit te geven moet de Regeering en het Comité der Schatkist er niet toe aanzetten enkele honderdduizenden franks uit te sparen met 's Lands artistiek bezit in gevaar te brengen en met de werkkraft te ontmoedigen van onze geleerden en onze kunstenaars, die juist de roem zijn van een klein volk met een heerlijk verleden zooals het onze.

Blijven wij, bij voorbeeld, niet de ooren sluiten voor klachten zooals die van de Koninklijke Commissie voor de Monumenten en Landschappen, wier bestaan wordt in gevaar gebracht door afschaffingen van toelagen en zulks spijs de onschatbare diensten die zij sedert talrijke jaren heeft bewezen.

Eenparig min eene onthouding heeft uwe Commissie bijgevolg een amendement goedgekeurd er toe strekkende aan bedoelde Commissie de som van 41,000

frank te verleen en die zij noodig acht om hare opdracht te vervullen.

\* \*

Moedigen wij ook de pogingen aan om onze kunstschaten in het buitenland te doen kennen; weinig middelen zijn immers zoo doeltreffend om ons land te doen eerbiedigen en beminnen.

Hoe levendig werd deze waarheid niet bewezen naar aanleiding der tentoonstelling van de werken onzer schilders in de *Royal Academy* te Londen! Meer dan 150,000 bezoekers wandelden door deze prachtige zalen, hetgeen een ongeëvenaarde bijval is voor dergelijke tentoonstellingen in de Britsche hoofdstad.

Voor al de mannen met schoonheidsgevoel uit dit groot land was de tentoonstelling eene onthulling; want men is er niet aan gewoon zoovele meesterwerken methodisch verzameld te zien, derwijze dat de volledige evolutie wordt aangetoond der Vlaamsche schilderkunst vanaf de onbekende primitieven, zooals de schilder van de befaamde schilderij van Diest die onlangs werd ontdekt, tot de jongste schilders, rechtstreeks en onrechtstreeks beïnvloed door de kunst der Rubensen en der Van Dycks. Iedere kunstenaar was er vertegenwoordigd door een aantal werken dat ruim volstond om zijn persoonlijkheid ten volle te doen uitkomen, des te meer daar al deze doeken zeer mooie modellen waren. Een ander belang van de tentoonstelling lag in het feit dat tal van deze werken, in gewonen tijd, niet zichtbaar zijn voor de liefhebbers, daar zij behooren tot private Engelsche of Amerikaansche verzamelingen.

Verscheidene tentoongestelde doeken en voorwerpen waren eene onthulling voor de kenners en hebben toegelaten sommige punten van de geschiedenis der Vlaamsche kunst in het licht te stellen.

Doch vooral als nationale manifestatie is deze tentoonstelling nuttig ge-

weest. Zooals Rubens vroeger onze gezant in Engeland is geweest, hebben thans zijne werken en die zijner tijdgenooten voor ons gesproken en in de intellectueele Engelsche kringen een nieuwen stroom van genegenheid voor ons land doen ontstaan. Deze is onder meer uitstekend tot uiting gekomen bij de gulle ontvangst, die te beurt viel aan de leden der Commissiën voor Kunsten en Wetenschappen van Kamer en Senaat, bij hun gezamenlijk bezoek aan de tentoonstelling te Londen. Het weze ons toegelaten van deze gelegenheid gebruik te maken om hiervoor al onze erkentelijkheid te betuigen !

\* \* \*

De rijkdom van een land is niet alleen van stoffelijken aard. Het is nuttig deze aloude waarheid te herhalen op het oogenblik dat wij een groote zegepraal hebben behaald op financieel gebied door het stuiten van de inzinking onzer munt. Het mag niet dat de toekomst

aan de mannen van dezen tijd er een verwijt zou van maken door het muntvraagstuk dermate in beslag te zijn genomen geweest dat zij daarvoor prijsgeven hetgeen den roem van het land uitmaakt en deze uitvindingen van den geest, die ten slotte het einddoel zijn van de krachtspanningen van een menschedom, dat zijn dagelijksch brood slechts verdient om meer waarheid, meerschoneid en meer geluk voort te brengen.

\* \*

Dit verslag werd eenparig door de aanwezige leden der Commissie goedgekeurd.

*De Voorzitter,*  
DERBAIX.

*De Verslaggever,*  
CARNOY.

---

## BIJLAGE

---

### HUIDIGE UITBREIDING VAN HET ONDERWIJS VAN DEN VIERDEN GRAAD

(Nota medegedeeld door den Minister van Kunsten en Wetenschappen.)

**Inrichting van den vierden graad in de lagere gemeentescholen, aangenomen en aanneembare scholen,  
wier leerlingen van den vierden graad vereenigd zijn met die van lagere graden.**

( 11 )

[N° 107.]

|                                  | Strekkingen van den 4 <sup>e</sup> graad. |     |     |     | Aantal scholen waar lessen van den 4 <sup>e</sup> graad worden gegeven (scholen zonder bijzondere klassen van den 4 <sup>e</sup> gr.) |          |           |                        | Aantal leerlingen van den 4 <sup>e</sup> graad, vereenigd met die van lagere graden |              |               |        |                     |        | Opmerkingen. |                     |                              |    |         |        |  |
|----------------------------------|-------------------------------------------|-----|-----|-----|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------|-----------|------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------|--------------|---------------|--------|---------------------|--------|--------------|---------------------|------------------------------|----|---------|--------|--|
|                                  | Aantal scholen                            |     |     |     | technisch-<br>en<br>nijverheids-                                                                                                      | handels- | landbouw- | huis-<br>houd-<br>type | voor jongens                                                                        | voor meisjes | gemeenschapp. | totaal | TOTALEN             |        |              |                     |                              |    |         |        |  |
|                                  | 94                                        | 26  | 546 | 297 |                                                                                                                                       |          |           |                        |                                                                                     |              |               |        | 7 <sup>e</sup> jaar |        |              | 8 <sup>e</sup> jaar |                              |    | TOTALEN |        |  |
|                                  |                                           |     |     |     |                                                                                                                                       |          |           |                        |                                                                                     |              |               |        | jong.               | meisj. |              | J.                  | M.                           | J. | M.      | totaal |  |
| { Gemeentescholen. . . . .       | 1925                                      | 94  | 26  | 546 | 297                                                                                                                                   | 417      | 274       | 272                    | 963                                                                                 | 3,314        | 1,750         | 619    | 483                 | 3,933  | 2,333        | 6,166               | Vermeerdering.<br>Verminder. |    |         |        |  |
|                                  | 1926                                      | 80  | 20  | 758 | 405                                                                                                                                   | 464      | 356       | 443                    | 1,263                                                                               | 4,008        | 2,183         | 852    | 659                 | 4,860  | 2,842        | 7,702               |                              |    |         |        |  |
| { Aangenomen scholen . . . . .   | 1925                                      | —   | —   | 212 | 108                                                                                                                                   | 47       | 82        | 141                    | 300                                                                                 | 694          | 433           | 233    | 176                 | 927    | 609          | 1,536               | Vermeerdering.<br>Verminder. |    |         |        |  |
|                                  | 1926                                      | 14  | 6   | —   | —                                                                                                                                     | —        | —         | —                      | —                                                                                   | —            | —             | —      | —                   | —      | —            | —                   |                              |    |         |        |  |
| { Vrije gesubsidieerde scholen . | 1925                                      | 9   | 10  | 148 | 449                                                                                                                                   | 104      | 346       | 166                    | 616                                                                                 | 1,256        | 3,521         | 282    | 859                 | 1,538  | 4,380        | 5,918               | Vermeerdering.<br>Verminder. |    |         |        |  |
|                                  | 1926                                      | 12  | 29  | 189 | 440                                                                                                                                   | 118      | 333       | 219                    | 670                                                                                 | 1,316        | 3,573         | 357    | 985                 | 1,673  | 4,588        | 6,231               |                              |    |         |        |  |
| { Vrije gesubsidieerde scholen . | 1925                                      | 3   | 19  | 41  | —                                                                                                                                     | 14       | —         | 53                     | 54                                                                                  | 60           | 52            | 75     | 126                 | 135    | 178          | 313                 | Vermeerdering.<br>Verminder. |    |         |        |  |
|                                  | 1926                                      | —   | —   | —   | 9                                                                                                                                     | —        | 13        | —                      | —                                                                                   | —            | —             | —      | —                   | —      | —            | —                   |                              |    |         |        |  |
| { Vrije gesubsidieerde scholen . | 1925                                      | 35  | 33  | 34  | 203                                                                                                                                   | 68       | 164       | 73                     | 305                                                                                 | 511          | 1,397         | 66     | 341                 | 577    | 1,738        | 2,315               | Vermeerdering.<br>Verminder. |    |         |        |  |
|                                  | 1926                                      | 47  | 25  | 40  | 212                                                                                                                                   | 76       | 144       | 104                    | 324                                                                                 | 529          | 1,435         | 88     | 455                 | 617    | 1,890        | 2,507               |                              |    |         |        |  |
| { Totaal . . . . .               | 1925                                      | 12  | —   | 6   | 9                                                                                                                                     | 8        | —         | 31                     | 19                                                                                  | 18           | 38            | 22     | 114                 | 40     | 152          | 192                 | Vermeerdering.<br>Verminder. |    |         |        |  |
|                                  | 1926                                      | —   | 8   | —   | —                                                                                                                                     | —        | 20        | —                      | —                                                                                   | —            | —             | —      | —                   | —      | —            | —                   |                              |    |         |        |  |
| { Totaal . . . . .               | 1925                                      | 138 | 69  | 728 | 949                                                                                                                                   | 589      | 784       | 511                    | 1,884                                                                               | 5,081        | 6,068         | 967    | 1,683               | 6,048  | 8,351        | 14,399              | Vermeerdering.<br>Verminder. |    |         |        |  |
|                                  | 1926                                      | 139 | 74  | 987 | 1,057                                                                                                                                 | 658      | 833       | 766                    | 2,257                                                                               | 5,853        | 7,191         | 1,297  | 2,099               | 7,150  | 9,290        | 16,440              |                              |    |         |        |  |
| { Totaal . . . . .               | 1925                                      | 1   | 5   | 259 | 108                                                                                                                                   | 69       | 49        | 255                    | 373                                                                                 | 772          | 523           | 330    | 416                 | 1,102  | 939          | 2,041               | Vermeerdering.<br>Verminder. |    |         |        |  |
|                                  | 1926                                      | —   | —   | —   | —                                                                                                                                     | —        | —         | —                      | —                                                                                   | —            | —             | —      | —                   | —      | —            | —                   |                              |    |         |        |  |

Vermeerdering.

Vermindering.

Vermeerdering.

Vermindering.

Vermeerdering.

Vermindering.

Verhooging.

## INRICHTING VAN DEN VIERDEN GRAAD

|                                         | GEMEENTEN                                                                                             | SCHOLEN                    |                            |                |                | KLASSEN      |                |                               |                | LEERLINGEN |                  |                  |                  |                  |
|-----------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------|----------------------------|----------------|----------------|--------------|----------------|-------------------------------|----------------|------------|------------------|------------------|------------------|------------------|
|                                         |                                                                                                       | voor jongens               | voor meisjes               | gemeende       | totaal         | voor jongens | voor meisjes   | gemeende                      | totaal         | jongens    | meisjes          | totaal           |                  |                  |
|                                         |                                                                                                       |                            |                            |                |                |              |                |                               |                |            |                  |                  |                  |                  |
| Inrichting met bijzondere klassen . . . | {                                                                                                     | Gemeentelijk onderwijs . . | 497<br>1925                | 420<br>1926    | 247<br>248     | 41<br>83     | 708<br>758     | 743<br>795                    | 485<br>516     | 17<br>22   | 1,245<br>1,333   | 16,171<br>17,881 | 9,920<br>10,647  | 20,091<br>28,478 |
|                                         |                                                                                                       | Aangenomen onderwijs . .   | 576<br>1925                | 172<br>1926    | 420<br>459     | 19<br>44     | 611<br>695     | 249<br>283                    | 529<br>601     | 2<br>5     | 780<br>889       | 6,444<br>7,110   | 12,963<br>14,797 | 19,407<br>21,907 |
|                                         | {                                                                                                     | Aanneembaar onderwijs . .  | 242<br>1925                | 141<br>1926    | 247<br>230     | 27<br>46     | 415<br>438     | 228<br>243                    | 336<br>344     | 5<br>6     | 569<br>593       | 5,655<br>5,991   | 7,164<br>7,239   | 12,819<br>13,230 |
|                                         |                                                                                                       | Totaal. . .                | 1,255<br>1,160             | 733<br>781     | 914<br>937     | 87<br>173    | 1,734<br>1,891 | 1,220<br>1,321                | 1,350<br>1,461 | 24<br>33   | 2,594<br>2,815   | 28,270<br>30,932 | 30,047<br>32,083 | 58,317<br>63,615 |
|                                         | Inrichting zonder bijzondere klassen . .<br>(Leerlingen vereenigd met die der<br>lagere afdeelingen.) | {                          | Gemeentelijk onderwijs . . | 851<br>1925    | 417<br>1926    | 274<br>356   | 272<br>443     | 963<br>1,263                  |                |            |                  | 3,933<br>4,860   | 2,233<br>2,842   | 6,166<br>7,702   |
| Aangenomen onderwijs . .                |                                                                                                       |                            | 547<br>1925                | 104<br>1926    | 346<br>333     | 166<br>219   | 616<br>670     |                               |                |            | 1,538<br>1,673   | 4,380<br>4,558   | 5,918<br>6,231   |                  |
| {                                       |                                                                                                       | Aanneembaar onderwijs . .  | 247<br>1925                | 68<br>1926     | 164<br>144     | 73<br>104    | 305<br>324     |                               |                |            | 577<br>617       | 1,738<br>1,890   | 2,315<br>2,507   |                  |
|                                         |                                                                                                       | Totaal. . .                | 1,645<br>1,711             | 589<br>658     | 784<br>833     | 511<br>766   | 1,884<br>2,257 |                               |                |            | 6,048<br>7,150   | 8,351<br>9,290   | 14,399<br>16,440 |                  |
| Samenvatting . . . . .                  |                                                                                                       | {                          | Gemeentelijk onderwijs . . | 1,348<br>1925  | 837<br>1926    | 521<br>604   | 313<br>526     | 1,671<br>2,021                |                |            |                  | 20,104<br>22,691 | 12,153<br>13,489 | 32,257<br>36,180 |
|                                         | Aangenomen onderwijs . .                                                                              |                            | 1,063<br>1925              | 276<br>1926    | 766<br>792     | 185<br>263   | 1,227<br>1,355 | Zie hooftvermelde<br>totalen. |                |            |                  | 7,982<br>8,783   | 17,343<br>19,355 | 25,325<br>28,138 |
|                                         | {                                                                                                     | Aanneembaar onderwijs . .  | 489<br>1925                | 209<br>1926    | 411<br>374     | 100<br>150   | 720<br>762     |                               |                |            | 6,232<br>6,608   | 8,902<br>9,129   | 15,134<br>15,737 |                  |
|                                         |                                                                                                       | Totaal. . .                | 2,900<br>2,871             | 1,322<br>1,439 | 1,698<br>1,770 | 598<br>939   | 3,618<br>4,148 |                               |                |            | 34,318<br>38,082 | 38,398<br>41,973 | 72,716<br>80,055 |                  |

**Aantal gemeenten waar (voor iedere reeks scholen) de vierde graad is ingericht met bijzondere klassen.**

| PROVINCIE.       | Hoofdpzicht.                  | Gemeente-<br>scholen. | Aangenomen<br>scholen. | Aanneembare<br>scholen. |
|------------------|-------------------------------|-----------------------|------------------------|-------------------------|
| ANTWERPEN.       | Antwerpen . . . . .           | 6                     | 5                      | 5                       |
|                  | Mechelen . . . . .            | 33                    | 37                     | 7                       |
|                  | Turnhout . . . . .            | 35                    | 39                     | 6                       |
|                  |                               | 74                    | 81                     | 18                      |
| BRABANT.         | Brussel . . . . .             | 12                    | 5                      | 10                      |
|                  | Leuven . . . . .              | 27                    | 17                     | 13                      |
|                  | Sint-Jans-Molenbeek . . . . . | 33                    | 22                     | 11                      |
|                  | Nijvel . . . . .              | 12                    | 4                      | 10                      |
|                  |                               | 84                    | 48                     | 44                      |
| WEST-VLAANDEREN. | Brugge . . . . .              | 16                    | 23                     | 6                       |
|                  | Kortrijk . . . . .            | 22                    | 35                     | 4                       |
|                  | Roeselare . . . . .           | 21                    | 41                     | 4                       |
|                  |                               | 59                    | 99                     | 14                      |
| OOST-VLAANDEREN. | Aalst . . . . .               | 16                    | 32                     | 4                       |
|                  | Audenaerde . . . . .          | 26                    | 39                     | 1                       |
|                  | Gent . . . . .                | 22                    | 24                     | 7                       |
|                  | Sint-Nicolaas . . . . .       | 33                    | 36                     | 5                       |
|                  |                               | 117                   | 131                    | 17                      |
| HENEGOUW.        | Charleroi . . . . .           | 25                    | 1                      | 21                      |
|                  | Bergen . . . . .              | 22                    | 2                      | 20                      |
|                  | Thuin . . . . .               | 16                    | 2                      | 11                      |
|                  | Doornik . . . . .             | 15                    | 5                      | 13                      |
|                  |                               | 78                    | 10                     | 65                      |
| LUIK.            | Hoei . . . . .                | 13                    | 1                      | 9                       |
|                  | Luik . . . . .                | 13                    | 1                      | 11                      |
|                  | Verviers . . . . .            | 14                    | —                      | 9                       |
|                  | Borgworm . . . . .            | 5                     | 5                      | 9                       |
|                  |                               | 45                    | 7                      | 38                      |
| LIMBURG.         | Hasselt . . . . .             | 9                     | 37                     | 8                       |
|                  | Sint-Truiden . . . . .        | 3                     | 7                      | 6                       |
|                  |                               | 12                    | 44                     | 14                      |
| LUXEMBURG.       | Aarlen . . . . .              | 3                     | —                      | 2                       |
|                  | Marche . . . . .              | 2                     | 2                      | 2                       |
|                  | Neufchâteau . . . . .         | 2                     | 3                      | 2                       |
|                  |                               | 7                     | 5                      | 6                       |
| NAMEN.           | Dinant . . . . .              | 4                     | 2                      | 2                       |
|                  | Gembloers . . . . .           | 7                     | 7                      | 8                       |
|                  | Namen . . . . .               | 2                     | 4                      | 7                       |
|                  |                               | 13                    | 13                     | 17                      |
|                  | Algemeen totaal. . . . .      | 489                   | 438                    | 233                     |

**Aantal gemeenten waar de leerlingen van den vierden graad (voor iedere reeks scholen) vereenigd zijn met die der lagere graden.**

| PROVINCIE.       | Hoofdopzicht.                 | Aantal<br>gemeente-<br>scholen. | Aantal<br>aangenomen<br>scholen. | Aantal<br>aanneembare<br>scholen. |
|------------------|-------------------------------|---------------------------------|----------------------------------|-----------------------------------|
| ANTWERPEN.       | Antwerpen . . . . .           | 2                               | 2                                | 1                                 |
|                  | Mechelen . . . . .            | 9                               | 14                               | 1                                 |
|                  | Turnhout . . . . .            | 37                              | 24                               | 5                                 |
|                  |                               | 48                              | 40                               | 7                                 |
| BRABANT.         | Brussel . . . . .             | —                               | —                                | 3                                 |
|                  | Leuven . . . . .              | 52                              | 22                               | 7                                 |
|                  | Sint-Jans-Molenbeek . . . . . | 21                              | 23                               | 6                                 |
|                  | Nijvel . . . . .              | 37                              | 7                                | 14                                |
|                  |                               | 110                             | 52                               | 30                                |
| WEST-VLAANDEREN. | Brugge . . . . .              | 14                              | 35                               | 18                                |
|                  | Kortrijk . . . . .            | 21                              | 52                               | 6                                 |
|                  | Roeselare . . . . .           | 28                              | 42                               | 4                                 |
|                  |                               | 63                              | 129                              | 28                                |
| OOST-VLAANDEREN. | Aalst . . . . .               | 28                              | 31                               | 3                                 |
|                  | Audenaerde . . . . .          | 70                              | 65                               | 13                                |
|                  | Gent . . . . .                | 11                              | 15                               | 2                                 |
|                  | Sint-Nicolaas . . . . .       | 20                              | 17                               | 2                                 |
|                  |                               | 129                             | 128                              | 20                                |
| HENEGOUW.        | Charleroi . . . . .           | 28                              | 4                                | 19                                |
|                  | Bergen . . . . .              | 24                              | 3                                | 9                                 |
|                  | Thuin . . . . .               | 56                              | 8                                | 15                                |
|                  | Doornik . . . . .             | 75                              | 16                               | 27                                |
|                  |                               | 183                             | 31                               | 70                                |
| LUIK.            | Hoei . . . . .                | 37                              | 4                                | 16                                |
|                  | Luik . . . . .                | 11                              | —                                | 8                                 |
|                  | Verviers . . . . .            | 26                              | 1                                | 7                                 |
|                  | Borgworm . . . . .            | 59                              | 5                                | 14                                |
|                  |                               | 133                             | 10                               | 45                                |
| LIMBURG.         | Hasselt . . . . .             | 24                              | 52                               | 8                                 |
|                  | Tongeren . . . . .            | 32                              | 35                               | 15                                |
|                  |                               | 56                              | 87                               | 23                                |
| LUXEMBURG.       | Aarlen . . . . .              | 23                              | 6                                | 4                                 |
|                  | Marche . . . . .              | 5                               | 2                                | 2                                 |
|                  | Neufchâteau . . . . .         | 25                              | 5                                | —                                 |
|                  |                               | 53                              | 13                               | 6                                 |
| NAMEN.           | Dinant . . . . .              | 47                              | 6                                | 5                                 |
|                  | Gembloers . . . . .           | 77                              | 12                               | 11                                |
|                  | Namen . . . . .               | 40                              | 12                               | 7                                 |
|                  |                               | 164                             | 30                               | 23                                |
|                  | Algemeen totaal. . . . .      | 939                             | 520                              | 252                               |

( 15 )

Nº 106

1926 – 1927

Inrichting van den vierden graad in de lagere gemeentescholen, de aangenomen  
en de vrij gesubsidiëerde scholen

Cfr. 35 mm.

1 plan